

ՋՈՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

Հայաստանի Ֆրանսիական Համալսարանի դասախոս,
իրավագիտության թեկնածու

ԱՆՆԱ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

Հայաստանի Ֆրանսիական Համալսարանի ուսանող

ԳԵՆԵՏԻԿԱԿԱՆ ՖՈՏՈՌՈՐՈՏՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ՕՊԵՐԱՏԻՎ-ՇԵՏԱՆՈՒԶԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Գենետիկական ֆոտոռոբոտը կազմվում է ըստ գենետիկական տվյալների՝ ձեռքբերված դեպքի վայրից կամ տուժողի մարմնից: Հայտնաբերված հետքը դրվում է հատուկ կրիչի՝ մեջ, որից հետո սարքը հետքից առանձնացնում է ԴՆԹ-ն² (հնարավոր է առանձնացնել ցանկացած կենսաբանական նյութից) և կազմում հանցագործության մեջ կասկածվող անձի արտաքին տվյալների վիճակագրական հավանականության աղյուսակ՝ ելնելով ԴՆԹ կոդավորման վերլուծությունից: Այս միջոցի ինքնատիպությունը կայանում է նրանում, որ այն ապահովում է ԴՆԹ-ի կանխատեսելի օգտագործումն ու կասկածյալի մորֆոլոգիական պրոֆիլը զարգացնելու հնարավորությունը՝ ի տարբերություն հետքերի ավանդական օգտագործման, որի դեպքում համեմատվում է դեպքի վայրում հայտնաբերված նմուշը³ տվյալների բազայում գտնվող գենետիկական բնութագրի հետ:

Այս եղանակով հնարավոր է որոշել մարդու ֆիզիկական (արտաքին հատկանիշներ) և ֆիզիոլոգիական (հյուսվածքների, օրգանների, բջիջների ֆունկցիաների, դրանցում ընթացող գործընթացների առանձնահատկություններ) մի շարք հատկանիշներ. սեռը, մաշկի գույնը, աչքերի գույնը, մազերի գույնը, ձևը, ծնոտի լայնությունը, գանգոսկրի ծավալը, կենսաբանական տարիքը, կանաչախեցիների բացվածքը,

միջոցառումները, կզակի և այտերի վրա նշանների, ծաղկասպիերի առկայությունը, քթի, շուրթերի ձևը, աչքերի շուրջ ուկորների ձևը: Բացի նշված հատկանիշներից, ԴՆԹ-ն պարունակում է նաև անձի գենետիկական հիվանդությունների, դրանց հետևանքով առաջացած մուտացիաների և խառնվածքի՝ հոգեկան-էմոցիոնալ բնութագրի մասին տվյալներ⁴ (սանգվինիկ, ֆլեգմատիկ, մելանխոլիկ, խոլերիկ). կան ԴՆԹ-ի բաժիններ, որոնք պատասխանատու են ազդեցիկի և հանցագործության որևէ տեսակի հակվածության համար:

Երկրների մեծ մասում, որտեղ օգտագործվում է այս տեխնիկան, հիմնականում որոշվում է սեռը, կենսաբանական տարիքը, մազերի, աչքերի, մաշկի գույնը և կենսաաշխարհագրական ծագումը: Մնացած հատկանիշների որոշումը դեռևս փորձարկվել է Բորդոյի բժշկա-իրավական արյունաբանական լաբորատորիայում⁵:

Աշխատանքի նպատակը կայանում է պարզել գենետիկական ֆոտոռոբոտի կիրառման անհրաժեշտությունն ու թույլատրելիությունը՝ հաշվի առնելով հանցագործությունների բացահայտման և մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պահպանման նպատակների հարաբերակցությունը: Այս առումով

● ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ № 115 2020

¹ Կրիչն արտադրվել է ամերիկյան VisiGen ընկերության կողմից 2012 թվականին:
² Դեզօքսիռիբոնուկլեինաթթուն (ԴՆԹ) բոլոր կենդանի օրգանիզմների և որոշ վիրուսների զարգացման և կենսագործունեության գենետիկական հրահանգները պարունակող նուկլեինաթթու է: Դատաբժշկության մեջ ԴՆԹ-ն կիրառվում է դեպքի վայրում գտնված արյան, սերմնահեղուկի, մաշկի, քթի և մազի հետքերի մեջ պարունակվող ԴՆԹ-ի և մեղադրյալի ԴՆԹ-ի հետ համապատասխանության միջոցով մեղադրյալին նույնականացնելու նպատակով:
³ Մեթոդն անվանվել է նրա հեղինակի՝ ոստիկան Էդմոնդ Լոկարդի անունով, ըստ որի՝ հանցագործություն կատարած անձը թողնում է իր հետքերը դեպքի վայրում, իսկ դեպքի վայրի հետքերը նրա վրա են հայտնվում: Levy, A. (2008). La police scientifique - La technologie de pointe au service des enquêteurs, էջ 25, Փարիզ:
⁴ Տե՛ս О применении специалистом технических средств в исследовании материалов уголовного дела, Я. Д. Ревенко, 2010, էջ 3:
⁵ Տե՛ս՝ https://www.lemonde.fr/societe/visuel/2014/12/18/le-portrait-robot-genetique-arrive-en-france_4541590_3224.html (վերջին այցելություն՝ 06.11.2019թ.)

ընդունում ենք այն ելակետը, որ գենետիկական ֆոտոռոբոտի կիրառման դեպքում պետք է առաջնորդվել «չեզոք նույնականացման» սկզբունքով, որի իմաստը հանցագործությունների բացահայտումն է՝ պահպանելով մարդու իրավունքներն ու ազատությունները:

Այս առումով ԴՆԹ հիմքով գենետիկական ֆոտոռոբոտի կիրառման անհրաժեշտությունը և թույլատրելիությունը պարզելու համար պետք է այն դիտարկել հետևյալ ասպեկտերով.

- 1) կիրառությունը մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների համատեքստում (միջազգային փաստաթղթեր, ներպետական օրենսդրություն),
- 2) գործնական կիրառության առանձնահատկությունները,
- 3) տարբեր երկրներում գենետիկական ֆոտոռոբոտի կիրառման հետ կապված նորմատիվ բազա,
- 4) գենետիկական ֆոտոռոբոտի կիրառման հիմքը ՀՀ օրենսդրությունում:

Հարկ ենք համարում մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների համատեքստում այս տեխնիկայի կիրառման անդրադառալ իրավական և էթիկական տեսանկյուններից միաժամանակ: Որպես գենետիկական ֆոտոռոբոտների օգտագործման անհրաժեշտության հիմնական հակափաստարկ բերվում է մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածը (անձնական և ընտանեկան կյանքը հարգելու իրավունք): Այս գաղափարի կողմնակիցները գտնում են, որ այդ արդյունավետությունը չպետք է լինի իրավունքների և հիմնարար ազատությունների հաշվին, հակառակ դեպքում ասիմետրիա է առաջանում նպատակի և այդ նպատակին հասնելու համար ընտրված միջոցների համաչափության միջև: Սակայն պետք է արձանագրել, որ հենց նույն հոդվածի երկրորդ մասը, չնայած որ արգելում է պետական մարմինների միջամտությունն այդ իրավունքների իրականացմանը, բայց միևնույն ժամանակ սահմանում է բացառությունների մի շարք, որում տեղ է գտել նաև անկարգությունների կամ հանցագործությունների կանխման նպատակով սահմանափակումը:

Հակափաստարկի էությունը հետևյալն է. ԴՆԹ-ն կազմված է անձի ֆիզիկական և ֆի-

զիոլոգիական հատկանիշների մասին գաղտնի տեղեկատվություն պարունակող գեներից, որոնք օգտագործվում են գենետիկական ֆոտոռոբոտը կազմելիս, իսկ դա անձի մասնավոր կյանքի մի մասն է կազմում: Գենետիկական ֆոտոռոբոտների օգտագործման անհրաժեշտության հակափաստարկ կարող էր համարվել 2015 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության 31-րդ հոդվածը, որը սահմանում է մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքը: Սակայն այս դեպքում ևս նույն հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է բացառություն՝ հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման նպատակով սահմանափակումը:

Մեկ այլ իրավական և էթիկական տեսանկյան համաձայն՝ սրանով չի խախտվում անձի մասնավոր կյանքը հարգելու սկզբունքը, քանի որ այն ֆիզիկական հատկանիշները (աչքերի, մաշկի գույնը, դեմքը), որոնք անհրաժեշտ են ֆոտոռոբոտը կազմելու համար, բոլորի համար տեսանելի են: Խնդիրն առաջանում է մարդու էթիկական ծագման, հիվանդությունների կամ հիվանդությունների հետ կապված մուտացիաների դեպքերում: Այլ հարց է, թե ինչ երաշխիքներ պետք է ապահովվեն այս տվյալները ստանալու և սահմանափակ օգտագործելու համար:

Եվրոպայի խորհուրդն իր՝ քրեական գործերի հետաքննության ներքո դեզօքսիռիբոնուկլեական թթվի վերլուծության արդյունքների օգտագործման մասին թիվ R(92)1 հանձնարարության (ընդունվել է 1992 թվականի փետրվարի 10-ին) 3-րդ հոդվածում նշում է. «ԴՆԹ վերլուծության համար վերցված նմուշները և հանցագործությունների բացահայտման ու պատասխանատվության ենթարկելու նպատակով վերլուծության արդյունքում ստացված տեղեկատվությունը չեն կարող օգտագործվել այլ նպատակների համար (օրինակ՝ կրոնավորման, եվզենիկայի նպատակներով)», ինչը երաշխիք կհանդիսանա օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների կողմից՝ անձի գենետիկական տվյալներն օգտագործելիս (միայն ֆիզիկական հատկանիշների դեպքում)՝ գործել՝ ելնելով նրա անձնական կյանքը հարգելու իրավունքից: Հենց այս սկզբունքի պահպանման պարագայում տվյալ մարմինը

հնարավորություն չի ունենա դուրս գալու «չեզոք նույնականացման» շրջանակներից: Պետք է հաշվի առնել նաև, որ գենետիկական նույնականացումը և դատական բժշկությունը ոչ թե հակասում, այլ փոխլրացնում են միմյանց⁶, և համապատասխան իրավական մեխանիզմների դեպքում գենետիկական նույնականացումից ստացված տվյալները քրեական դատավարությունում ևս ապացույցի տեսակ կարող են դիտարկվել:

Հայաստանի Հանրապետությունում գենետիկական ֆոտոռոբոտների գործարկման դեպքում կիրառելի են այն նորմերը, որոնք ապահովում են մարդու անձնական տվյալների պաշտպանության իրավունքը (ՀՀ Սահմանադրության 34-րդ հոդված, «Անձնական տվյալների պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքի դրույթներ): Ըստ 2015 թվականի մայիսի 18-ին ընդունված «Անձնական տվյալների պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի՝ *ֆիզիկական անձին վերաբերող ցանկացած տեղեկություն, որը թույլ է տալիս կամ կարող է թույլ տալ ուղղակի կամ անուղղակի կերպով նույնականացնել անձի ինքնությունը*: «Անձնական տվյալների պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքը (3-րդ հոդվածի առաջին մասի 12-15 կետերով) առանձնացնում է անձնական տվյալների 4 տեսակ՝ անձնական կյանքի տվյալներ, կենսաչափական անձնական տվյալներ, հատուկ կատեգորիայի անձնական տվյալներ, հանրամատչելի անձնական տվյալներ:

Գենետիկական ֆոտոռոբոտի ստեղծման դեպքում մենք, բացառությամբ հանրամատչելի անձնական տվյալների, առնչվում ենք բոլոր կատեգորիաների հետ: Ըստ այդմ «Անձնական տվյալների պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքը նյութական բազա կարող է հանդիսանալ գենետիկական ֆոտոռոբոտների կիրառման դեպքում անձանց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության և ապահով-

ման համար: Հիշյալ օրենքի 8-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ անձնական տվյալներ մշակելն օրինական է, եթե՝ տվյալները մշակվել են օրենքի պահանջների պահպանմամբ, և տվյալների սուբյեկտը տվել է իր համաձայնությունը...»: ՀՀ Սահմանադրության 34-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ անձնական տվյալների մշակումը պետք է կատարվի բարեխղճորեն, օրենքով սահմանված նպատակով, անձի համաձայնությամբ:

Քանի որ տվյալ դեպքում գենետիկական տվյալները վերցվում են դեպքի վայրից⁷ կամ տուժողից, այստեղ կարող է բացակայել անձի համաձայնությունը՝ իրեն վերաբերող տվյալների մշակման հարցում: Բացի այդ նույն նորմը ամրագրում է, որ օրենքով սահմանված այլ իրավաչափ հիմքի (որպիսին տվյալ դեպքում հանդիսանում է հանցագործությունների բացահայտումը) առկայության դեպքում անձնական տվյալների մշակումը կատարվում է առանց այդ անձի համաձայնության:

Հարկ ենք համարում անդրադառնալ Գերմանիայի Դաշնային Սահմանադրական դատարանի կողմից ձևավորված ոլորտների տեսությամբ⁸ և պարզաբանել, թե գենետիկական ֆոտոռոբոտների կիրառման դեպքում անհրաժեշտ տեղեկատվության օգտագործումը որքանով է խախտում անձի մասնավոր կյանքի գաղտնիության իրավունքը, և այս տեսանկյունից արդյո՞ք կազմված ֆոտոռոբոտը կարելի է դիտարկել որպես թույլատրելի ապացույց:

Ըստ այս տեսության՝ ընդհանուր անհատականության իրավունքում տարբերակում են նախ ներքին (անհատական ինքնություն) ոլորտ և արտաքին (սոցիալական ինքնություն) ոլորտ: Ներքին ոլորտի ներսում տարբերակվում է սկզբունքորեն անձեռնմխելի ինտիմ ոլորտը և մասնավոր կամ գաղտնի ոլորտը՝ իր տարբեր դրսևորումներով: Սրանցից առաջինը առանձնահատուկ և բացարձակ պաշտպանության տակ է գտնվում և ենթակա չէ իշխանու-

⁶ Տե՛ս Современная криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы, Московский Государственный Университет имени М.В. Ломоносова, Մոսկվա, 2015, էջ 90:

⁷ Տե՛ս Использование специальных познаний в процессе расследования серийных убийств: первоначальный этап расследования, Горбулинская Ирина Николаевна; Քարնաուլ, 2007թ., էջ 15:

⁸ Տե՛ս Մասնավոր անձի կատարած գաղտնի տեսագրության կամ ձայնագրության օգտագործման թույլատրելիությունը քրեական և քաղաքացիական դատավարությունում, Գ. Հովհաննիսյան, Ա. Ղամբարյան, Ա. Սարգսյան; Երևան 2017, էջ 24-28:

թյան ներգործությանը անգամ հանրային գերակա շահերի առկայության դեպքում: Այն ներառում է մասնավոր գրառումները, ընտանեկան նեղ հարաբերությունները և սեռական կյանքը: Ի տարբերություն անձեռնմխելի ոլորտի, մասնավոր կամ գաղտնի ոլորտի նկատմամբ միջամտությունները թույլատրելի են միայն հանուն հասարակության գերակա շահերի և համաչափության սկզբունքի խստիվ պահպանմամբ: Այս ոլորտը ընդգրկում է մի շարք իրավունքներ և հատկանիշներ, այդ թվում նաև հիմնական իրավունքի սուբյեկտի արտաքին տեսքը: Ինչպես տեսնում ենք գենետիկական ֆոտոռոբոտի կիրառման դեպքում առնչվում ենք առավելապես արտաքին տեսքին վերաբերող տվյալների հետ, որոնք մասնավոր կամ գաղտնի ոլորտի մասն են կազմում, հետևաբար հանուն հասարակության գերակա շահի՝ այն է հանցագործությունների բացահայտումը և կանխումը, պետությունն օժտված է որոշակի սահմանափակ միջամտության իրավունքներով:

Գենետիկական ֆոտոռոբոտի առանձնահատկություններին պետք է անդրադառնալ՝ ԴՆԹ տվյալների բազաների և սովորական ֆոտոռոբոտների հետ համեմատական վերլուծություն անելով:

ԴՆԹ տվյալների ազգային բազաները հնարավորություն են տալիս համեմատական հետազոտման համար վերցված կենսաբանական ծագման նմուշների և հաշվառման մեջ գտնվող նմուշների համեմատական հետազոտում կատարելով համապատասխան մարմնին տրամադրել որոնվող անձի տվյալները՝ նպաստելով հանցագործի անձի բացահայտմանը: ԴՆԹ տվյալների բազաները տարբեր երկրներում կամ հաշվառվում են ամբողջ բնակչության գենետիկական տվյալները, կամ բացառապես ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների կատարման համար դատապարտ-

ված անձանց գենետիկական տվյալները, կամ հանցագործության բոլոր տեսակների համար դատապարտված անձանց տվյալները: Հնարավոր են դեպքեր, երբ ԴՆԹ տվյալների բազան չպարունակի որոնվող անձի տվյալները և անհնար դարձնի նրա բացահայտումը⁹: Ըստ «Ոստիկանության մասին» օրենքում լրացում կատարելու մասին օրենքի նախագծի՝ ՀՀ-ում ներդրվելու է միայն ծանր, առանձնապես ծանր և սեռական ազատության և անձեռնմխելիության դեմ ուղղված հանցագործությունների բացահայտման նպատակով: Բացի այդ տվյալների բազայում առկա ԴՆԹ նմուշները օրենքով սահմանված որոշակի ժամանակահատված պահվելուց հետո ոչնչացվում են, ինչը նվազեցնում է տվյալների բազայի օգտագործման հնարավորությունը նմանատիպ հանցագործություններ բացահայտելու նպատակով:

Սովորական ֆոտոռոբոտների հետ համեմատելիս՝ պետք է անդրադառնալ սուբյեկտիվ գործոնին: Հանցագործության ականատեսների (վկանների) կողմից անձի արտաքին տվյալների նկարագրության հիման վրա անձի ֆոտոռոբոտը կազմելիս պետք է հաշվի առնել, որ նկարագրությունը կարող է կատարվել սխալ՝ շահադիտական նպատակներից ելնելով: Այս դեպքում մեծ է ռիսկը, որ հետագայում հանցագործություն կատարելու մեջ կարող է կասկածվել բոլորովին այլ անձ: Բացի դրանից «Անձնական տվյալների պաշտպանության մասին» օրենքի 7-րդ հոդվածի 1-ին մասն ամրագրում է. «անձնական տվյալների մշակումն իրականացվում է սուբյեկտների նվազագույն ներգրավման սկզբունքով»: Նշվածից կարող ենք հետևություն անել, որ այս սկզբունքի պահպանման դեպքում անձնական տվյալների մշակման միջոցով ձեռքբերված ապացույցներն ավելի արժեքավոր են և օբյեկտիվ¹⁰: Իսկ գենետիկական ֆոտոռոբոտի ստեղծման ժամանակ պահպանվում է այս սկզբունքը՝ ապահովելով

⁹ Օրինակ՝ Ֆրանսիայում Ոստիկանության գիտական ազգային ինստիտուտի (INPS) մասնագետները 6-8 շաբաթվա ընթացքում կազմում են գենետիկական ֆոտոռոբոտը, որի արժեքը կազմում է 580 եվրո, որն էլ փոխհատուցվում է Արդարադատության նախարարության կողմից: Սակայն գենետիկական ֆոտոռոբոտի օգնությանն են դիմում միայն այն ժամանակ, երբ դեպքի վայրից կամ տուժողից վերցված հետքերի ԴՆԹ չի համապատասխանում FNAEG-ի ոչ մի տվյալի հետ:

¹⁰ Տե՛ս Աktуальные проблемы уголовного и уголовно-процессуального права, криминалистики: сборник научных статей студентов магистратуры Северо-Западного института Университета имени О.Е. Кутафина, Судебные Ошибки И Днк Как Гарантии Вины, Пуляева Анна Викторовна, Члпнqдш, 2018, էջ 263;

օրյեկտիվությունը: Բացի այդ շատ են հանցագործությունները, որտեղ վկաները բացակայում են:

Գենետիկական ֆոտոռոբոտի կիրառման պրակտիկան, դրա ընթացքում առաջացող խնդիրները պարզաբանելու համար պետք է անդրադարձ կատարել այն երկրներին, որտեղ այդ ֆոտոռոբոտի օգտագործումը այս կամ այն չափով կիրառելի գործունեություն է նախնական քննության փուլում ընթացքում:

Ֆրանսիա: Ներկայումս ֆրանսիական օրենսդրության մեջ գենետիկական ֆոտոռոբոտի ստեղծման մեթոդի վերաբերյալ որևէ դրույթ չկա, սակայն դեպքի վայրից հայտնաբերված հետքերի գենետիկական հիմքով որոշվող անհայտ կասկածյալի՝ տվյալների վերլուծության վերաբերյալ դրույթներ է պարունակում քաղաքացիական օրենսգիրքը (16-11¹¹) և քրեական դատավարության օրենսգիրքը՝ (706-54, 706-55, 706-56) ԴՆԹ-ի վերլուծության ազգային ռեգիստրում ԴՆԹ բնութագրերի մասին:

Քաղաքացիական օրենսգրքի 16-11 հոդվածը ամրագրում է. «անձի նույնականացումը գենետիկական նմուշների (կենսաբանական նյութից) օգնությամբ կարող է կատարվել. 1) նախական քննության փուլում կատարվող, ինչպես նաև դատական քննության ժամանակ նշանակված քննչական գործողությունների դեպքում, 2) բժշկական կամ գիտական հետազոտությունների նպատակով, 3) անհայտ ճանաչված կամ մահացած անձանց նույնականացման դեպքում, 4) ռազմական գործողությունների կամ պատերազմի ժամանակ զոհված անձանաչելի կամ դժվար ճանաչելի անձանց (կոմբատանտ, քաղաքացիական բնակիչ, զինծառայող) նույնականացման դեպքում»:

Նիդեռլանդներ: Նիդեռլանդներն այն միակ եվրոպական պետությունն է, որն իր իրավական համակարգում ամրագրում է գենետիկական ֆոտոռոբոտների կիրառման պրակտիկան: 2003 թվականին Նիդեռլանդների քրեական դատավարության օրենսգրքի փոփոխու-

թյունները թույլ տվեցին արտաքին մորֆոլոգիական տվյալների որոշումը հետաքննության ընթացքում: Կատարված ուսումնասիրություններից ելնելով՝ օրենսդիրը առանձնացրել է 2 սահմանափակում. 1) այդ տվյալների վերլուծությունը պետք է նպաստի գործի քննությանը, 2) մասնավոր կյանքը հարգելու իրավունքը երաշխավորելու նպատակով՝ ուսումնասիրված գենետիկական հատկությունները պետք է բացառապես վերաբերեն միայն արտաքին մորֆոլոգիական հատկանիշներին և վերցված լինեն անձանոթ հետքից¹²:

Գերմանիա: Առաջին օրինագիծը ներկայացվել է 2017 թվականի փետրվարի 3-ին Baden-Wurtemberg հողի խորհրդարանի առջև¹³, որը նախատեսում էր անհայտ ԴՆԹ-ի հետքի վերլուծությամբ որոշ արտաքին հատկանիշների ձեռքբերում և հավաքում միայն քրեական հետաքննության համատեքստում: Իրականացված հետազոտության հիման վրա՝ օրենսդիրը ճանաչել է այդ հատկանիշներից որոշների բացահայտման հուսալիության կանխավարկածը: Օրենքի նախագծում նշվում է, որ այն բավականին կիեշտացնի լուծելու կասկածյալի նույնականացման խնդիրը: Ստացված տվյալները պետք է ներկայացվեն վիճակագրական հավանականության սանդղակի ձևով, և ոչ մի դեպքում դիմանկարի:

Դաշնային մակարդակով ներկայացված օրենքի նախագիծը ևս թույլատրում է գենետիկական ֆոտոռոբոտների օգտագործումը¹⁴: Դաշնային օրենքը հիմնականում ընդգրկում է նույն կարգավորումները, ինչ Baden-Wurtemberg-ի օրինագիծը: Այն ունենալու է միևնույն իրավական ուժը, ինչ վկայությունը:

2018 թվականի մայիսին Բավարիայի խորհրդարանը Գերմանիայում առաջին անգամ ընդունեց օրենք՝ ըստ որի ոստիկանությանը թույլատրվել է դեպքի վայրից հայտնաբերված ԴՆԹ նմուշների հիման վրա կազմել անձի ֆոտոռոբոտը, որը կարտացույլի աչքերի, մազերի, մաշկի գույնը, ռասսայական և էթնի-

¹¹ Stn LoI n°2016-731 du 3 juin 2016 - art. 116 - NOR: JUSD1532276L

¹² Stn Le Proces Penal A L'epreuve De La Genetique, Elsa Supiot; 2017; էջ 75 <http://www.njb.nl/wetgeving/staatsbladen/import/dna-onderzoek-naar-uiteindelijk-waarneembare.3117.lynkx>

¹³ Stn <https://www.baden-wuerttemberg.de/de/service/presse/pressemitteilung/pid/gesetzesinitiative-zur-erweiterung-der-dna-analyse/> (վերջին այցելություն՝ 06.11.2019թ.)

¹⁴ Stn Entwurf eines Gesetzes zur Erweiterung des Umfangs der Untersuchungen von DNA-fähigem Material.

կական պատկանելիությունը, ինչպես նաև կորոշվի հանցագործի սեռը¹⁵:

Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներ: ԱՄՆ-ում դաշնային մակարդակով չկա որևէ օրենք, որը նախատեսում է գենետիկական ֆոտոռոբոտների կիրառումը: Ինդիանա¹⁶ և Վյոմինգ¹⁷ նահանգներում օրենսդրությունն արգելում է ազգային ԴՆԹ-ի ֆայլերում պահպանված գենետիկական տվյալների օգտագործումը մորֆոլոգիական առանձնահատկությունների կամ հիվանդությունների մասին տեղեկություններ ստանալու նպատակով: Ռոդ Այլենդի¹⁸ օրենսդրությունը նախատեսում է, որ հավաքված նմուշները և պահպանվող հետքերը չեն կարող օգտագործվել ֆիզիկական բնութագրեր բացահայտելու նպատակով: Վերմոնտի¹⁹ օրենսդրությունը, առանց անդրադառնալու մորֆոլոգիական հատկանիշներին, պարզապես արգելում է ցանկացած վերլուծություն, որը թույլ կտա պարզել հիվանդություններ, գենետիկական անոմալիաներ, որն ընդհանուր առմամբ չեն ներառում ֆիզիկական հատկանիշներ: Պետք է ընդգծել, որ այս արգելող դրույթները վերաբերում են հիմնականում գենետիկական բնութագրեր պարունակող տվյալների բազային: Պրոֆեսոր Մուրֆին նշում է, որ այս նորմատիվ կարգավորումները վերաբերում են հայտնի մարդկանցից ստացված ԴՆԹ պրոֆիլներին, այնինչ գենետիկական ֆոտոռոբոտի համար անհրաժեշտ հետքը համարվում է հանցագործության վայրում կամ տուժողի վրա թողնված լքված նյութ (abandoned material)²⁰: Օրենքի լռությունը մի շարք նահանգներում հնարավորություն է տալիս կիրառելու այս միջոցը: Այսպիսին է իրավիճակը Տեխասում և Նյու Յորքում, որտեղ կասկածյալի ֆիզիկական հատկանիշները բացահայտելու նպատակով անհայտ հետքի վերլուծության ինստիտուտը զարգանում է:

Անգլիա²¹: Անգլիայում գենետիկական ֆոտոռոբոտը օգտագործվում է հիմնականում սառը դեպքերի համար (cold cases՝ չբացահայտված հանցագործություններ, որոնց վարույթը կասեցվել կամ զետեղվել է արխիվում (սառեցված)՝ հանցագործություն կատարած անձին բացահայտելու անհնարիության պատճառով): Ոստիկանությունն այս միջոցից օգտվում է բացահայտելու համար կասկածյալի աշխարհագրական ծագման մասին տեղեկություններ՝ նույնականացումը հեշտացնելու նպատակով:

Ռուսաստանի Դաշնություն: «Գենոմի պետական գրանցման» մասին ՌԴ օրենքի²² 1-ին հոդվածի 1-ին մասում մասնավորապես ասվում է՝

«Գենոմի պետական գրանցումը պետական մարմինների և հաստատությունների կողմից իրականացվող գործունեություն է՝ ուղղված կենսաբանական նյութի ստացմանը, հաշվառմանը, պահպանմանը, փոխանցմանը, ոչնչացմանը և գենոմային տեղեկատվության մշակմանը»:

Մարդու իրավունքների պահպանման և երաշխավորման նպատակով օրենքը սահմանում է գենոմի գրանցման երկու հիմնական սկզբունք՝ 1) գենոմի պետական գրանցումը կատարվում է մարդու և քաղաքացու համընդհանուր ճանաչված իրավունքների և ազատությունների համաձայն՝ օրինականության, հումանիտարության, գաղտնիության, կամավորության և պարտադրման համադրությամբ, 2) գենոմի պետական գրանցումը չպետք է վտանգավոր լինի մարդու կյանքի և առողջության համար կամ նվաստացնի իր պատիվն ու արժանապատվությունը: ՌԴ-ում գրանցման տեսակները երկուսն են՝ կամավոր և պարտադիր: Պարտադիր են՝ 1) ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործություններ կատարելու հա-

¹⁵ Տե՛ս <https://medium.com/hightech-plus> (վերջին այցելություն՝ 06.11.2019թ.)

¹⁶ Տե՛ս Collection of information for certain purposes prohibited՝ article 10-13-6-16 <http://www.in.gov/isp/labs/files/Biology%20Databasing%20Test%20Method%20Version%2011%2001-01-18.pdf> (վերջին այցելություն՝ 06.11.2019թ.)

¹⁷ Տե՛ս Access to database; information authorized to be stored՝ article 7-19-404 <https://law.justia.com/codes/wyoming/2010/Title7/chapter19.html> (վերջին այցելություն՝ 06.11.2019թ.)

¹⁸ Տե՛ս Rhode Island Stat. Ann. § 12-1.5-10 (2007).

¹⁹ Տե՛ս Vermont Stat. Ann. Tit. 20, § 1937 (2008).

²⁰ Տե՛ս E. MURPHY, Inside the cell, NationBooks, 2015, pp. 220 et s..

²¹ Տե՛ս Le Proces Penal A L'epreuve De La Genetique, Elsa Supiot; Juin 2017, p. 84

²² Տե՛ս <https://rg.ru/2008/12/09/genom-registracia-dok.html>; Актуальные проблемы организации и использования экспертно-криминалистических учетов органов внутренних дел, пути их решения, В.Х. Каримов, 2014, էջ 3:

մար դատապարտված և ազատազրկման դատապարտված անձանց, ինչպես նաև անձի սեռական անձեռնմխելիության և սեռական ազատության դեմ հանցագործությունների բոլոր կատեգորիաները, 2) անհայտ անձինք, որոնց կենսաբանական նյութը ստացվել է քննչական գործողությունների ընթացքում, 3) անհայտ դիակները:

Այսպիսի կարգավորումը թույլ է տալիս տվյալների բազան ծառայեցնել հետևյալ նպատակներին՝ հանցագործությունների կանխարգելում, բացահայտում, հանցագործություն կատարած անձանց նույնականացում, ՌԴ տարածքում անհայտ կորածների, բնակվող կամ ժամանակավորապես բնակվող օտարերկրյա քաղաքացիների և քաղաքացիություն չունեցող անձանց հայտնաբերում, այն անձի նույնականացումը, որի մարմինը չի հայտնաբերվել այլ միջոցներով, փնտրվող անձանց ընտանեկան հարաբերությունների հաստատումը: Կարևոր է հասկանալ, թե ում է պատկանում այս տեղեկատվության օգտագործման իրավունքը (օրենքի 15-րդ հոդված), որպեսզի չարաշահումների առիթ չանդիսանա այդ լիազորությունը: Գենմի տեղեկատվության օգտագործման իրավունքը հասանելի է դատարաններին, նախաքննական մարմիններին, հետաքննական մարմիններին և հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմիններին (1-ին մաս): Օտարերկրյա պետությունների շահերի համար գենոմային տեղեկատվության օգտագործումը իրականացվում է Ռուսաստանի Դաշնության միջազգային պայմանագրերին համապատասխան (2-րդ մաս):

Ինչպես տեսնում ենք, ռուսական օրենսդրությունը ևս շարժվել է այն ճանապարհով, որ նախատեսել է այն անհրաժեշտ պայմանը, ըստ որի՝ հստակ պետք է ամրագրվի լիազորությունն իրականացնող մարմինը:

Այսպիսով, ամփոփելով նշվածը, գտնում ենք, որ գենետիկական ֆոտոռեկոնստրուկցիայի կիրառումը օպերատիվ-հետախուզական գործունեությունում կապահովի քրեական գործի

- 1) օբյեկտիվություն,
 - 2) արդյունավետություն,
 - 3) ժամանակի և միջոցների խնայողություն,
 - 4) իրական հանցագործի բացահայտում:
- Բացի այդ, հարկ ենք համարում նշել նաև,

որ գենետիկական ֆոտոռեկոնստրուկցիայի կիրառումը արգելված չէ իրավական ակտերով, սակայն, այնուամենայնիվ կարծում ենք, որ նպատակահարմար է գենետիկական ֆոտոռեկոնստրուկցիայի համապատասխան օրենսդրական դրույթներ սահմանվեն «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքում: Նման կարգավորումների նախատեսումը կապահովի գենետիկական ֆոտոռեկոնստրուկցիայի կազմման դրա հետ առնչվող այլ հարցերի հստակ և որոշակի կանոնակարգումը, ինչն իր հերթին թույլ կտա վարույթ իրականացնող մարմիններին օգտագործել այդ նյութերը հանցագործությունների բացահայտման ընթացքում:

Ի սկզբանե կողմ լինելով նաև առանձին օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման նախատեսմանը, գտնում ենք, որ գործող «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 14-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետը այսօր էլ հնարավորություն է նախատեսում գենետիկական ֆոտոռեկոնստրուկցիայի կիրառման համար: Մասնավորապես հիշյալ օրենքը որպես օպերատիվ-հետախուզական միջոցառում սահմանում է անձի նույնացումը: Իսկ 23-րդ հոդվածը նշում է. «անձի նույնացումը օպերատիվ-հետախուզական նպատակներով նրա ինքնությունը պարզելն է արտաքին նշանների, մատնահետքերի և քրեագիտական այլ հետքերի հիման վրա»: Քանի որ գենետիկական ֆոտոռեկոնստրուկցիայի ստեղծվում է դեպքի վայրից կամ տուժողի մարմնից հայտնաբերված հետքերից առանձնացված ԴՆԹ-ի հիման վրա, սույն օրենքի իմաստով այն կարող է համարվել անձի նույնացման եղանակ՝ որպես քրեագիտական այլ հետք:

«Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդվածով սահմանվում է տեխնիկական միջոցների կիրառման կարգը. «օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների անցկացման ընթացքում օգտագործվող հատուկ տեխնիկական միջոցների ցանկը լիազոր պետական մարմնի ներկայացմամբ հաստատում է ՀՀ կառավարությունը: Արգելվում է գաղտնի տեղեկություններ ստանալու համար նախատեսված (մշակված, ծրագրված, հարմարեցված) հատուկ տեխնիկական և այլ միջոցների օգտագործումը և օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների անցկացու-

մը սույն օրենքով չլիազորված պետական մարմինների, ստորաբաժանումների կամ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից»:

Այսինքն գենետիկական ֆոտոռոբոտի ստեղծման համար անհրաժեշտ սարքը և նրա կրիչը՝ որպես «հատուկ տեխնիկական և այլ միջոց» պետք է ընդգրկվեն կառավարության կողմից հաստատվող ցանկում:

Հիշյալ օրենքով սահմանվող օպերատիվ-հետախուզական գործունեության սկզբունքները՝ օրինականությունը, մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանությունը և գերակայությունը, գործունեության բացահայտ և գաղտնի մեթոդների ու միջոցների համակցությունը, օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների աշխատանքի ձևերի, մեթոդների, ուժերի և միջոցների գաղտնապահությունը, օպերատիվ-հետախուզական գործունեության բազմակողմանիությունը, լրիվությունը և օբյեկտիվությունը գենետիկական ֆոտոռոբոտների օգտագործման պարագայում կարող են հանդիսանալ կարևորագույն երաշխիքներ մարդու իրավունքների պահպանման տեսանկյունից:

Բացի այդ սույն օրենքով սահմանվում է, թե որ տեղեկություններն են համարվում պետական գաղտնիք. այդպիսիք են օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների անցկացման ընթացքում օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների ուժերի, միջոցների ու աղբյուրների, մեթոդների, պլանների, այդ միջոցառումների արդյունքների, դրանց ֆինանսավորման մասին տեղեկությունները: Այսինքն որպես անձի նույնացում օպերատիվ-հետախուզական միջոցառում՝ գենետիկական ֆոտոռոբոտի ստեղծման և կիրառման արդյունքում ձեռքբերված տեղեկությունները համարվում են պետական գաղտնիք, իսկ պետական գաղտնիք համարվող տեղեկությունների հրապարակման հետ կապված հանցագործությունները սահմանվում են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 299-րդ (պետական դավաճանություն), 302-րդ (լրտեսություն), 306-րդ (պետական գաղտնիք հրապարակելը) հոդվածներով:

Պետք է անդրադառնալ օրենքի 40-րդ հոդվածի 1-ին մասին, որը սահմանում է. «օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքները, որոնք ձեռք են բերվել սույն օրենքով սահմանված կարգով, հանդիսանում են ապացույցներ, բացառությամբ սույն օրենքի 14-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին, 2-րդ, 6-րդ և 9-րդ կետերով նախատեսված օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունքների:» Այստեղից հետևում է, որ ֆոտոռոբոտը՝ որպես անձի նույնացման եղանակ չի հանդիսանում ապացույց, սակայն ծառայում է «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքով սահմանվող նպատակներին, այն է՝ հանցագործությունների հայտնաբերումը, բացահայտումը, կանխումը և խափանումը, հանցագործությունը նախապատրաստող, կատարող կամ կատարած անձանց հայտնաբերումը, քրեական պատասխանատվությունից խուսափող անձանց հետախուզումը և հայտնաբերումը, ինչպես նաև անհայտ կորած անձանց հետախուզումը, դիակի, հանցագործության հետքերի հայտնաբերումը:

Այստեղ անհրաժեշտ է կարևոր դիտարկում կատարել. ֆոտոռոբոտը՝ որպես անձի նույնացում օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման արդյունք հասկացվում է միայն պատկերը, այդ պատճառով որպես ապացույց չի դիտվում, այլ միայն միջոց է: Գենետիկական ֆոտոռոբոտներին ի տարբերություն սովորական ֆոտոռոբոտների, որոնք միայն պատկերի ձևով են արտահայտվում, կարող են լինել նաև հավանականության աղյուսակի միջոցով: Սրանից հետևում է, որ պատկերի միջոցով արտահայտված ֆոտոռոբոտը վարույթ իրականացնող մարմինը պետք է օգտագործի անձի նույնացման նպատակով՝ նրա դիմանկարը ճանաչման ներկայացնելու միջոցով (ինչպես սովորական ֆոտոռոբոտի դեպքում), իսկ հավանականության աղյուսակի միջոցով ստացված անձի տվյալները պետք է օգտագործվեն այլ եղանակով հանցագործություն կատարած անձանց հավանական շրջնակալը նեղացնելու միջոցով կամ համապատասխան փորձաքննություն կատարելու համար ներկայացվող նյութ:

ՋՈՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

Հայաստանի Ֆրանսիական Համալսարանի դասախոս,
Շիրակի մարզի առաջին աստիճանի ընդհանուր
իրավասության դատավոր, իրավագիտության թեկնածու

ԱՆՆԱ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

Հայաստանի Ֆրանսիական Համալսարանի
ուսանող

ԳԵՆԵՏԻԿԱԿԱՆ ՖՈՏՈՐՈԲՈՏՆԵՐԻ ՕԳՏԱԳՈՐԾՈՒՄԸ ՔՆՆՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ

Գենետիկական ֆոտորոբոտների օգտագործումը քննչական գործողություններում թույլ կտա ավելի արագ, օբյեկտիվ և ճշգրիտ նույնականացնել հանցագործին՝ հիմնվելով հանցագործության վայրում կամ տուժողի վրա հայտաբերված հետքերի ԴՆԹ վերլուծության վրա: Մարդու ԴՆԹ-ն պարունակում է նրա արտաքին ֆիզիկական առանձնահատկությունների մասին տեղեկատվություն: Գենետիկական ֆոտորոբոտները կարող են օգտագործվել հնարավոր հանցագործի դեմքի պատկերը կառուցելու համար՝ թույլ տալով ստեղծել ավելի ճշգրիտ կերպար, քան վկայի հիշողության հիման վրա՝ համակարգչային ծրագրերի միջոցով: Մի շարք երկրներում գենետիկական ֆոտորոբոտի օգտագործումն արգելվում է, սակայն Հայաստանի Հանրապետությունում դրա կիրառման համար որևէ օրենսդրական սահմանափակում չկա, ինչը հնարավորություն է տալիս այս տեխնիկայի միջոցով նույնականացնել հանցագործին:

Բանալի բառեր: գենետիկական ֆոտորոբոտներ, ԴՆԹ, քննչական գործողություններ, նույնականացնել:

ДЖОН АЙРАПЕТЯН

Преподаватель Французского Университета Армении,
Судья суда первой инстанции общей юрисдикции
области Ширак, Кандидат юридических наук

АННА ХАЧАТРИАН

Студент французского университета в Армении

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ГЕНЕТИЧЕСКИХ ФОТОРОБОТОВ В СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЯХ

Использование генетических фотороботов в следственных действиях позволит быстрее, объективнее и точнее идентифицировать преступника на основе анализа ДНК из следов, обнаруженных на месте преступления или жертвы. ДНК человека содержит информацию о его внешних физических особенностях. Генетические фотороботы могут быть использованы для построения изображения лица потенциального преступника, позволяя создавать более точные образы, чем при помощи компьютерных программ на основе воспоминаний свидетелей. Использование генетического фоторобота запрещено в ряде стран, но в Республике Армения отсутствует законодательный предел для его применения, что позволяет идентифицировать преступников с помощью этой техники.

Ключевые слова генетические фотороботы; ДНК; следственные действия; идентифицировать.

JOHN HAYRAPETYAN

Lecturer of French University of Armenia,
Judge of First Instance Court of General Jurisdiction of
Shirak province, PhD

ANNA KHACHATRYAN

Student of French University in Armenia

USE OF GENETIC PHOTOROBOTS IN INVESTIGATIVE ACTIONS

The use of genetic photorobots in investigative actions will allow faster, more objective and accurate identification of a criminal on the basis of DNA analysis from traces found at the crime scene or victim. Human DNA contains information about its external physical characteristics. Genetic photorobots can be used to build an image of the face of a potential criminal, allowing you to create more accurate images than with computer programs based on the memories of witnesses. The use of a genetic photorobot is prohibited in a number of countries, but there is not legislative limit for its application in the Republic of Armenia, which makes it possible to identify criminals using this technique.

Keywords: genetic photorobots; DNA; investigative actions; to identify.